

VOKIEČIŲ KALBA KAIP FILOSOFIJOS KALBA: kiek ji yra tokia dabar ir kiek dar gali tokia išlikti ateityje*

Andreas Kemmerlingas

Į šį klausimą trumpai atsakyčiau taip: nėra pagrindo nerimauti.¹ Vokiečių kalba yra viena iš filosofijos kalbų – teisingas pasakymas. Viena vertus, ji funkcionuoja dabar, ir išvelgiamoje ateityje niekas jai negresia. Vokiečių kalba yra gyva regioninė filosofijos kalba, tokia ji liks ir toliau.

Atsakydamas išsamiau, norėčiau susikoncentruoti prie siauresnio dalyko, pakalbėti apie įmanomą grėsmę ne vokiečių kalbai, o veikiausiai grėsmę pačiai filosofijai.

Tačiau pradžioje dar pora dalykų. Kas yra filosofija ir kas ji turi būti – dėl to filosofai nesutaria. Mano supratimas, kas yra filosofija ir kokią nepaprastą reikšmę jai turi bei kokį ypatingą vaidmenį joje vaidina kalba, tiesą sakant, yra protingiausias iš man žinomų, bet jis nėra reprezentatyvus. Kad būtų paprasčiau, aš kalbėsiu tiesiai, ką pats manau, o jums palieku teisę daryti išvadas.

* Kemmerling A. *Deutsch als Sprache der Philosophie: Wieweit ist das in Gegenwart und Zukunft noch möglich? // Sprache in Not? Zur Lage des heutigen Deutsch.* Herausgegeben und eingeleitet von Christian Meier. Göttingen: Wallstein Verlag, 1999. S. 65–76. Iš vokiečių k. vertė VU Užsienio kalbų instituto FBMM vokiečių k. katedros docentė Danutė Kalendienė.

¹ Dėkoju Christianui Meieriui, kuris man pateikė šį klausimą. Ypač dėkui Hartmutui von Hentigui, pastebėjusiam kai kuriuos mano kalbos ir turinio neįrašymus.

Kai aš kalbu apie filosofiją, man svarbi pirmiausia Vakarų pasaulyje egzistuojanti šiuolaikinė filosofija. Tačiau ir ji vis dar nėra vienalytis darinys, o suskilusi į sroves, mokyklas ir madas, kurios, švelniai tariant, viena su kita kariauja. Dažniausiai pasitaiko abipusis ignoravimas gūžtelėjus pečiais. Aš dėl to neapgailestauju, o tik konstatuoju. Noriu dar priminti, kad kalbėdamas apie filosofiją, savo dalykinį išmanymą, kurio jūs iš manęs tikitės, parodysiu tik labai siauroje srityje. Daug kas apie šiuolaikinę filosofiją man žinoma iš laikraščių literatūrinių skyrių, o tai, ką aš ten randu, manęs beveik niekada neskatina dar ką nors daugiau apie tai paskaityti. Bet gana pratarmės. Aš jus perspėjau. O dabar prie reikalo.

Vokiečių kalba niekada nebuvo filosofijos kalba. Kadaisė ja buvo lotynų kalba. Visoje Europoje iki pat septynioliktojo amžiaus gilumos buvo filosofuojama lotyniškai. Dabar lotynų kalbą pakeitė anglų kalba, kuria šnekasi įvairiausiai filosofai. Vokiečių kalba niekada nebuvo tarptautinė filosofijos kalba. Galimas dalykas, kad būta ir tokių laikų, kai kur kas dažniau nei šiandien vokiečių kalbą mokėsi vien todėl, kad domėjosi koku nors autoriumi ar filosofijos sistema.

Galbūt ją išmokus norėta skaityti originalo kalba Kantą arba vokiečių idealistus, Schopenhauerį arba Nietzsche'ę, Husserlį, Heideggerį arba Wittgensteiną. Bet net ir tais laikais, kai vokiškai kalbančių filosofų veikalai turėjo didžiausią įtaką tarptautinėms filosofų diskusijoms, vokiečių kalba nebuvo filosofijos kalba.

Tačiau vokiečių kalba buvo ir yra vokiškai kalbančių filosofų bendravimo kalba. Tokį statusą ji įgijo bene XVIII amžiaus pradžioje, kai Christianas Wolffas savo įtakingus vadovėlius parašė vokiškai. Beje, mes neturime pamiršti, kad vokiškai kalbančių filosofų bendravimo kalba nėra „ta“ vokiečių kalba (šiaip ar taip mes ją turime tik tam tikros formos, užfiksuotos kuriuo nors metu). Kalba, kuria dalykiškai bendrauja vokiškai kalbantys filosofai, yra profesinė vokiečių kalba. Joje yra daugybė ne vokiečių kalbos terminų: *a priori*, *analytisch*, *Syllogismus*, *modus ponens*, *starre Designation*, *Quale*, *enger Inhalt*, *Apperzeption*, *Illokution*, *intrinsicche Qualität*, *Entität*, *Diagonal-Proposition*, *Supervenienz*, *De-re-Intentionalität* ir taip toliau. Kad ši dalyko terminologija pastaraisiais metais ėmė vis labiau angliškėti – gerai. Naujoji profesinė terminologija, jei neatsiras aiškaus pamato tam pasipriešinti, turėtų orientuotis į to dalyko tarptautinę bendravimo kalbą.

Jei neatsiras aiškaus pamato tam prieštintis. Bet kartais jo esama. Duosiu pavyzdį. Tam tikra argumentavimo klaida anglų kalboje vadinama *begging the question*. Kasdienėje vokiečių kalboje atitikmuo būtų posakis: *dasjenige voraussetzen, was erst zu beweisen wäre* (daryti prielaidą tam, ką pirmiausia reikėtų įrodyti); o vokiečių filosofinėje kalboje egzistuoja nurodymas *petitio principii*. Taigi, jei tam tikrame vokiškame tekste būtų kalbama apie *Begging-the-question-Argumentation*, tai reikš-

tų vien štai ką: kad autorius arba neperprato kalbamo dalyko, arba nesusidorėjo su kalbine raiška, kurią teikia vokiečių kalba apskritai, arba ta raiška prisodrinta profesinės kalbos ypatybių. Galbūt galėtume paprieštarauti: šis pavyzdys juk siejasi ne su *naujaja* dalyko terminologija. Gal tai ir tiesa. Klaida buvo išvelgta jau anksčiau nei prieš 2000 metų, ir kiekvienoje mūsų kultūrinei aplinkai atstovaujamoje kalboje ji turi savo pavadinimą. Ir vis dėlto neretam vokiečių filosofui lyg savaime išsprūsta *begging the question* arba taip surenka jo personalinis kompiuteris, užuot parinkęs vokišką atitikmenį.

Savęs aš *neklausiu*, iš kur visa tai. Beje, aš dar gerai prisimenu tą metą, kai viską, ką galėjau pasakyti angliškai (arba maniau galys pasakyti angliškai), angliškai ir sakiau, nes man tai skambėjo *hip* ir *cool* arba atrodė, kad taip pagaunu subtiliausius niuansus, kurių vokiečių kalboje paprastais žodžiais išreikšti neįmanoma. Metų metais maniau, kad angliškame *shelter* slypi subtilus reikšmės skirtumas palyginti su vokišku *Schutz*; angliškas žodis turėtų reikšti kažką tikslesnio, gilesnio ir labiau paveikti širdį – kažką, kas susiję su didesniu saugumu negu šis kažkaip oficialiai man skambantis žodis *Schutz*. Kaip man tai atėjo į galvą? Mano mėgstamiausia daina buvo (beje, ir tebėra) *Gimme shelter*. Negalėčiau įsivaizduoti, kad mane sužavėtų daina pavadinimu *Gib mir Schutz* (Apgink mane).

Aš pats tapau susižavėjimo anglų ir amerikiečių kalbomis auka. Homeras, Horacijus ir Hölderlinas mums buvo skirti pagal mokymo planus, ir interpretavimo būdas buvo mums nurodytas. O *savarankiškai* mes tada bandėm versti ir aiškinti *Beatles*, *Rolling Stones* ir *Bob Dylan*. Daugeliu požiūrių tai reiškė išsilaisvinimą, pavyzdžiui, iš mokyklai irgi mokytojų

parengtos medžiagos (*dem pädagogisch Vorgekauften*). Net ir mūsų anglų kalbos mokytojai nebūtų galėję mums padėti daugeliu klausimų, susijusių su to meto slengu ir visokiais atsiradusiais erotiniais reikšmių niuansais arba aliuzijomis į narkotikus. Trumpai tariant, man labai gerai suprantama, kad džiaugsmas, kilęs ką tik išmokus anglų kalbą, skatina prikaišoti savąją vokiečių kalbą anglišku posakių bei tuščių frazių, nors to nereikalauja kalbos turinys. Neužginčysi. Kartais man nepatinka, kas iš to išeina. Tačiau čia man rūpi visai kas kita.

Vokiečių kalbai, kaip vokiškai šnekančių filosofų bendravimo kalbai, atsirado tam tikra grėsmė, kuri nieko arba labai mažai ką bendra turi su rūpesčiu dėl kalbos puoselėjimo arba dėl jos išsaugojimo kaip galima „grynesnės“. Su vokiškai šnekančiais filosofais ši grėsmė susijusi ypatingu būdu, mat vokiečių kalbą jie vartoja ypatingu būdu.

Leiskite jums paaiškinti. Tradicinis mokslininkas, pavyzdžiui, geologas arba astronomas, vokiškai formuluodamas savo dalyko hipotezes, aiškinimus ar prieštaravimus, vokiečių kalbą vartoja kaip instrumentą susišnekėti. Jo, kaip geologo arba astronomo, vokiečių kalba daugiau nedomina. Kitokia padėtis germanisto, kuriam vokiečių kalba yra pažinimo objektas. Jei germanistas savo hipotezes arba aiškinimus formuluoja vokiškai, jis, žinoma, irgi vartoja mūsų kalbą kaip susišnekėjimo instrumentą, bet jį vokiečių kalba domina ir kitu požiūriu: ji yra tai, apie ką jis šneka.

Kokia gi vokiškai filosofuojančio padėtis minėto skirtumo atžvilgiu? Kitaip nei germanistui, jam vokiečių kalba nėra pažinimo objektas. (Net ir kalbos filosofijai pažinimo objektas yra ne vokiečių kalba, o veikiau kalbos esybė arba jos sąvoka.) Taigi ar filosofo santykis mus dominančiu aspektu yra toks pat, kaip, tarki-

me, ir astronomo? Ar jam vokiečių kalba svarbi tik kaip susišnekėjimo įrankis, kurį jis gali vartoti norėdamas išdėstyti savo hipotezes ir aiškinimus?

Jokiu būdu ne. Filosofą vokiečių kalba domina kur kas plačiau ir giliau. Paaaiškinti tai galėtų supratimas, kas yra filosofija ir ką reikia daryti filosofuojant. Čia reikia pagauti tam tikrų dalykų esmę: išaiškinti, kas yra būtina, kad egzistuotų toks dalykas. Jei filosofas iš profesinių paskatų domisi, kas yra sapnas, tai jis nori žinoti, kas sudaro sapno sąvoką. Jis nesieks nei sužinoti ką nors apie sapnuojančios būtybės smegenų procesus, nei aiškinsis žodį „sapnas“. Ir sapno fiziologija, ir žodžio „sapnuoti“ semantika arba etimologija – ne jo sritys. Jis sieks įsigilinti į sapnavimo esmę, taigi į konceptualinius sapno požymius, o ne jo universalius natūralius arba kalbinius apibrėžimus.

Leiskite trumpai paaiškinti. Įsivaizduokime, kad sapnavimas galėtų turėti šį tą bendro kad ir su tokiu palyginimu: kad būtybė galėtų sapnuoti, fosforo kiekis jos kraujyje neturi būti mažesnis nei vertė x . Aplinkoje, kur kraujas neturi x procentų fosforo, sapnų nėra. Tarkime, jog tai yra gamtos mokslų tvirtai pagrįstas faktas. Tiek būtų dėl *natūralios* sapnavimo esmės. Tada universalus natūralus sapnavimo apibrėžimas skambėtų taip: be fosforo nesapnuojama. Žodžiui „sapnuoti“ tiktų toks palyginimas: pagal prasmę analogišką žodį randame tik toje kalboje, kurioje yra ir žodis „nuovargis“. Jei gyvenime nekalbama apie „nuovargį“, nekalbama ir apie „sapną“; tarkime – tai puikiausiai kalbos mokslo pagrįstas faktas. Tiek dėl žodžio „sapnuoti“. Tada žodžio „sapnuoti“ universalus *kalbinis* apibrėžimas skambėtų taip: jis neegzistuoja be žodžio „pavargęs“.

Aprašyti faktai filosofo nejaudintų arba neturėtų jaudinti. *Sąvokų prasme* sapnavimas neturi nieko bendra nei su fosforu, nei su nuovargiu. Sapnavimo supratimas, pavyzdžiui, susijęs su faktu, kad tai, kas sapnuojama, neturi jokio pažintinio ryšio su tuo, kas tuo metu vyksta sapnuojančiojo aplinkoje. Tuo tarpu (imkime priešingą pavyzdį) tai, kas suvokiama, labai galimas dalykas, yra pažintinių ryšių susiję su tuo pat metu vykstančiu dalyku. O tai byloja, kad sapnai nėra suvokimas. Būtent tai domina filosofą. Mat jei sapnai nėra suvokimas, iš to išplaukia daug kas, kas lemia šio fenomeno įkomponavimą į didžiąją metafizinę tvarką. Tada, pavyzdžiui, apskritai būtų keblu sapnavimą nagrinėti kaip matymą užmerktomis akimis. Ir taip toliau.

Filosofavimo esmė – prasiskverbti arba bent bandyti prasiskverbti į tam tikrų dalykų (tikrovė, pažinimas, laisvė, grožis, žmogus, objektyvumas, mąstymas, vertė ir pan.) esmę. Šiuo veiksmu siekiama arba atskleisti sąvokų ryšius, arba tokių ryšių egzistavimu paneigti klaidingus teiginius. Sąvokos tyrimas kartu yra ir jos ryšių su kitomis sąvokomis tyrimas.

Tezė, kurią čia noriu tik suformuluoti, bet ne pagrįsti, yra: kiekvienam šnekančiam gimtąja vokiečių kalba ši kalba yra visų geriausias įrankis susidaryti įspūdį, tegu ir laikiną ar netikrą, apie kalbamos srities sąvokų santykius. Skirtumai, panašumai ir niuansai, kurie susiję su kalbinės raiškos turiniu ir kuriais aš, puikiai mokėdamas vokiečių kalbą, savaime suprantama, laisvai disponuoju, man yra parankiausias pradinis taškas bandant įvertinti sąvokų santykius. Jeigu aš savęs klausiu (kaip profesionalus filosofas, tokių dalykų savęs klausiu profesiniais sumetimais), ar žinojimo sąvoka (*Begriff des Wissens*) apima ir tikrumo sąvoką (*Begriff der Gewissheit*), tai kartu mąstau: kaip

turėčiau suvokti tokio tipo teiginį: „Tiesą sakant, Peteris žinojo, kad jo automobilis dirbtuvėse, bet tikras jis nebuvo“? Tada aš savęs klausiu, kaip aš pats reaguočiau į tokį pasakymą? Ar reikėtų dar papildomų komentarų, kad išnyktų mano nerimas? Jau tokie svarstymai man labai padeda gilintis į žinojimo ir tikrumo sąvokų santykius.

Tokio tipo svarstymai dažnai susiję su klausimu, ar ne juokingai skamba tam tikras raiškos būdas, ir kodėl taip yra, jei skamba juokingai. Jie dažnai susiję su klausimu: kokie iš turimų raiškos būdų tinkamiausiai aprašytų konkrečią situaciją? O šitaip svarstyti geba tik disponuojantis tam tikrais raiškos būdais, suvokiantis jų niuansus žmogus, kuris tikrai moka kalbą, ar tai būtų vokiečių, anglų arba italų kalba.

O čia jau susiduriame su vokiško filosofavimo raida pokario metais. Vokiečių filosofai (nuo šiol trumpumo dėlei norėčiau taip juos vadinti, neišskirdamas nė vienu – austrų, šveicarų, lichtenšteiniečių ar liuksemburgiečių) vis labiau šneka vokišku arba anglišku kratiniu. Ir kas blogiausia, visai to nepastebi. Nepastebi ir to, kad jį vartodami (siaubas!), daro turinio klaidų, jas skatina ir platina.

Prieš pateikdamas porą pavyzdžių, noriu priminti jums, kad man svarbu ne kalbos kultūra ar kiti sentimentai. Filosofų vartojama vokiečių kalba yra profesinė kalba, o profesinėse kalbose (*in den Fachsprachen*) polinkis į tarptautinius žodžius neišvengiamas. Iš to klostosi situacija, kad pastaruoju metu ir artimiausioje ateityje besirandanti profesinė terminologija nenuneigiamai įgaus svetimą prigimtį (dažniausia anglišką), ir čia nieko nepadarysi. Jeigu vokiškai sukurtame filosofijos tekste kalbama apie *transworld* – identiškumą arba *slippery slope* – argumentavimą, gerai. Tam dalykui nusakyti vokiečių kalboje neturime

įsigalėjusio posakio, vadinasi, šiuo atveju angliško termino perėmimas yra, tarkime, ne puiškus, bet vis dėlto nepriekaištingas atvejis, bent jau neklaidinantis.

Kitaip klostosi reikalai, jeigu 1) terminui jau turime palankiai priimtą vokišką; arba jei 2) tariamasis anglų kalbos terminas iš tiesų toks visai nėra; arba jei 3) anglų kalboje tas posakis yra *Terminus technicus*, bet vokiečių kalboje tokiu nelaikomas. Visiems trims minėtiems atvejams pateiksiu po pavyzdį.

Pirmas atvejis paprasčiausias. Jo sukelta painiava bus bene menkiausia. Šis pavyzdys galėtų atstoti tūkstančius. Tai Chomsky'o sukurtas terminas *linguistic competence*, kuris reiškia vien kalbos mokėjimą (*Sprachbeherrschung*). Tačiau Chomsky's parinko ne žodį *mastery*, o būtent *competence*, ir šį terminą suvokietinant būtų galima (o gal net privaloma) atsižvelgti į tai. Na, gerai, tebūnie kaip yra, taigi „kalbos kompetencija“ (*Sprachkompetenz*) vietoj „kalbos mokėjimo“. Bet šiandien dažnai randame parašyta „lingvistinė kompetencija“, o tai verčia manyti, kad neva tikrai turima galvoje lingvistinė kompetencija. Aš vėl duosiu anglišką pavyzdį ir paprašysiu jūsų, kad atkreiptumėte dėmesį į dviejų vertimų skirtingą skambesį ir prasmę. Pavyzdys: *At the age of nine, every normal child has acquired a linguistic competence which allows him or her to understand sentences which...* Vienas vertimas būtų: „Būdamas devynerių metų, kiekvienas normaliai besivystantis vaikas moka savo kalbą taip, kad...“ O kitas: „Būdamas devynerių metų, kiekvienas vaikas yra įgijęs lingvistinę kompetenciją, kuri jam leidžia...“ Pagal pirmąjį vertimą vaikas išmoko gimtąją kalbą; pagal antrąjį – jis užsiiminėjo kalbos mokslu.

Antrasis atvejis kur kas blogesnis. Aš vėl duosiu pavyzdį. Veiksmazodis *to refer* ir jam

artimas daiktavardis *reference* – įprastiniai anglų kalbos žodžiai. Pavyzdžiui, angliškai sakoma: *The expression 'bishop of Rome' refers to the Pope*, o vokiškai: „Pasakymas *Romos vyskupas* susijęs su Popiežiumi“. Arba: *When Paul said 'He is crazy', he referred to Otto*; vokiečių kalba: „Kai Paulis sakė 'Jis pamišęs', tai turėjo galvoje (kalbėjo apie) Otto“.

Taigi *to refer* yra visiškai ne techninis anglų kalbos posakis. Abu tik ką pateiktus vartojimo atvejus paprastai galima pakeisti vokišku posakiu *sich beziehen auf* (būti susijusiam su). Ir vokiečių kalboje tiek žodžiai, tiek ir žmonės gali būti su kuo nors susiję.

Vokiškai šnekantys filosofai pastaruoju metu vartoja terminą *referieren auf* (referuoti, pranešti apie ką) arba *Referenz* (atsiliepimas, rekomedacija). Jis atėjo iš angliškų veikalų, laikant *reference* ir *refer to* terminais. Ir kas čia bloga? Visai ne tai, kad toks sakinytis kaip *Paul referiert auf Otto* (Paulis referavo apie Otto) skamba, žinoma, bjauriai. Ir visai ne tai, kad tą bjaurų skambėjimą sustiprina toks absurdiškai nereikalingas žodis. Blogai, kad visa tai sukelia turinio painiavą. Daugelis filosofų, kurie šiandien vartoja žodį *Referenz*, visai nenuvokia, ką jie šneka. O jei žinotų, ką šneka, vartotų *Bezugnehmen* (remtis kuo), nors ir šis žodis nėra gražus. Taip kalbėdami jie būtų namie. Tiesa, ir savo namuose, labai prireikus vieno ar kito daikto, dažnai nežinome, kur jis guli; bet svarbūs daiktai namuose šiaip ar taip turi gana pastovią vietą. Dušo juk nieiškomo lovoje. Išimčių visada pasitaiko.

Jau sakiau, kad daugelis filosofų, kurie šiandien vartoja žodį *Referenz*, nemoka jo vartoti. Jie įsivaizduoja, lyg sakydami *referieren auf*, kalbėtų apie kažką, kas labai subtilu, tik filosofijai savita ir teoriškai svarbu, panašu į transcendentalinę apercepciją. O jeigu jiems

paaškiname, kad čia kalbama vien apie įprastą anglišką žodį, atitinkantį „*sich auf etwas beziehen*“ (sietis su), jie netenka amo ir beveik visada nusivilia, jeigu apskritai dar galima pastebėti atbukusio studento nusivylimą.

Negaliu susilaikyti šioje vietoje nepapasakojęs vienos istorijos. Kartą vienos labai didelės Vokietijos leidyklos, kuriai verčiau iš anglų kalbos knyga, moksliniam lektoratui buvau priverstas teisintis, kodėl *to refer to* nenoriu versti *referieren auf*, o *reference* – ne *Referenz*. Lektorato informantas (beje, irgi vertėjas) pasirodė labai mielas ir jaudinančiai draugiškas. Bet dėl vieno dalyko jis buvo nepalenkiamas. Nepermaldaujamai ryžtingas. Jis iš manęs reikalavo ano ypatingojo *Referieren auf*, kuris joku būdu nesąs vien „remtis kuo“ (*ein Bezugnehmen*). Gynybai jis pasitelkė žymius autoritetus: esą ir garsus filosofas X, beje, tos pačios didelės leidyklos autorius, vartoja *referieren auf*. Laimi, man tada kilo puiki mintis, išgelbėjusi mane iš keblios padėties. (Sugebėjau įrodyti kitu – savo pasirinktu dar neužginčijamesniu autoritetu.) Galų gale man leido pasilikti prie manojo vertimo, nors aš, tiesa, turėjau paaiškinti savo šiek tiek kitokį kalbos vartojimą. Taip atsirado ilga išnaša, kurią rašydamas jaučiau didelį malonumą.

O kaipgi su tais – beje, jų bus labai labai daug (ir, deja, ne vien studentų, bet ir vertėjų, ir jų skaitytojų, profesorių, literatų, ir t. t.), – kuriems niekada neateis į galvą, kad jų išdidusis *Referieren auf* tėra paprasčiausias *Reden über* (šnekėti apie)? Kas dabar to nepastebi, tam kada nors galėtų šauti mintis pasvarstyti apie tariamąjį skirtumą; ir tada vieną dieną pasirodys ledus pralaužęs darbas *Referenz versus Bezugnahme* – dvi skirtingos sampratos. Jo aš nekantriai laukiu. Tiesa, galėčiau ir pats parašyti. Juk ko tam reikėtų? Reikėtų tik, žinoma,

mokslingai ir išsamiai parodyti skirtumą, kurio iš tiesų visai nėra, tačiau kalbos priemonėmis tai skirti viskas padaryta. Išsprusiam filosofui tai būtų juokų darbas.

Referieren auf nėra vienintelis atvejis, su kuriuo čia jus piktdžiugiškai supažindinu. Kartą pastebėjęs, aprašytąjį fenomeną aptinku dažnai. Net filosofijos įžymybės barsto mums štai tokius kalbos perliukus: *in Termini von* tarsi suvokietintą posakį *in terms of* (užuot paprasčiausiai vartoję *durch*) arba *Instanz* žodžiui *instance* (vietoj *Einzelfall*, t. y. „atskiras atvejis“), *Evidenz*, beje, su neseniai išrasta daugiskaita *Evidenzen* žodžiui; *evidence* (vietoj *Hinweis*, t. y. „nurodymas“, arba *Anhaltspunkt*, t. y. „atramos taškas, pagrindas“).

Dabar prie trečiojo atvejo, kai anglų kalboje tam tikras pasakymas yra techninis terminas, o vokiečių – ne. Vėl pavyzdys, kuris atstotų daugelį; anglų kalboje žodis *to mean* turi įvairių reikšmių, kurias vokiečių kalboje nusakoma skirtingi žodžiai: turint galvoje viena – *bedeuten* (reikšti), turint galvoje kita – *meinen* (manyti), yra dar ir daugiau, jų neminėsiu. *The Latin word 'malum' means both 'apple' and 'evil'*. Čia *to mean* vokiškai verstume *reikšti* (*bedeuten*). Žodis *malum* lotynų kalboje reiškia ir „obuolys“, ir „blogybė“. Tačiau *to mean* vartojamas dar ir kitaip: *When Paul said that Harvey is crazy, he meant that Harvey denies his doctrines*. Čia *to mean* vokiškai reiškia „manyti“ (*meinen*): Kai Paulis sakė, kad Harvey'us pamišęs, jis manė, kad Harvey'us atmeta jo pamokymus. Savo įtakingoje kalbos filosofijoje anglų filosofas Paulis Grice šį skirtumą įkalė kiekvienam anglosaksų filosofui suprantamu būdu: akcentuodamas skirtumą, esantį žodžiuose *word meaning* ir *speaker's meaning*. Iki čia viskas gerai.

Vokiečių kalbai nereikia filosofų, kad joje būtų aiškūs tokie skirtumai; vokiečių kalboje

puikiai skiriame tai, ką reiškia pasakymas (ir atskiri žodžiai), ir tai, kas tuo turima galvoje arba ką turi galvoje sakytojas, parinkęs kaip tik tokį pasakymą. Net paprasčiausiais kasdieniais vokiečių kalbos žodžiais galima nusakyti įvairiausių tokios rūšies skirtumus daug išsamiu nei žodingąja anglų kalba. Anglų kalba neturi savo žodžio nusakyti manymą (*das Meinen*) arba – jei norite – savo žodžio nusakyti reikšmę (*das Bedeuten*). Anglų kalboje tai susilieja viename žodyje, ir, norint juos išskirti, reikia būti išprususiam ir puikiai jausti sąvokų niansus.

O kas atsitinka, kai Grice'o pamokymai verčiami į vokiečių kalbą? *Word meaning* verčiama *Wort-Bedeutung* (žodžio reikšmė), o *sentence meaning* – *Satz-Bedeutung* (sakinio reikšmė). Tai būtų dar nieko blogo. Bet *speaker's meaning* dabar reiškia *Sprecher-Bedeutung* (kalbančiojo reikšmė). O čia jau smūgis; mat iš tikrųjų *speaker's meaning* nėra trečioji reikšmė, o tik tai, kas manoma (*das Gemeinte*). Dingsta visas filosofinis sąmojis. Jo vieton stoja tuščias žodis – angliškas profesinis terminas, verčiamas prasmę iškreipiančiu ir paties vertėjo tam tikslui išrastu terminu. Norisi savęs paklausti, ką galvoja žmonės, kurie vartoja šį terminą. Bet koku atveju nieko suprantamo negalvoja, o jei ir galvoja, tai aiškių aiškiausiai klaidingai.

Ar panašūs dalykai, jei nekreiptume dėmesio į estetinį aspektą, nieko baisaus?

Jokiu būdu, bent jau filosofijoje. Joje negalima lengvabūdiškai toleruoti tokią sąvokų painiavą, kokią sukelia aprašyto pobūdžio pavyzdžiai. Atskiros srities mokslininkas kartu su tuo, ką jis atlieka kalbos priemonėmis, disponuoja ir nekalbinėmis priemonėmis: faktais, kuriuos jis nori paskelbti. Ir lingvistas turi faktų, kaupiamų ne kalbos forma: mat pasakymus

galima užrašyti; tekstai egzistuoja įvairiais materialiais pavidalais ir t. t. Galų gale tokiais nepriklausomai nuo visų lingvistinių teorijų egzistuojančiais faktais turi pasiteisinti lingvisto teorinės pastangos.

O filosofas nieko panašaus neturi. Filosofas yra vienas su savo sąvokomis: su tomis, kurias jis nori atskleisti, ir tomis, su kurių pagalba jis tiria. Jeigu sąvokos, kurias jis vartoja tirdamas (arba ir tos, kurias jis nori atskleisti), iš pat pradžių jau yra subjaurintos, tai nebėra ir jokių nesąvokinių priemonių, kurios pateisintų viltį: „Na, jei tai būtų labai grubi klaida, tuomet anksčiau ar vėliau paaiškės, kad prieštaraujama faktams“.

Filosofas beginklis savo sąvokų atžvilgiu, kai jas vartoja įsitikinęs savo teisumu. Todėl jis iš profesinių paskatų turėtų jausti didžiausią įtarumą kiekvienai terminologinei naujovei. Bet kartais, atrodo, yra priešingai. Būsimasis filosofas, pavyzdžiui, vyresniųjų kursų studentas, nieko geresnio ir negali. Juk jis pirmiausia turi įvaldyti dalyko terminologiją, kad apskritai suprastų, ką sako svarbiausios filosofinės teorijos. Jeigu jam tuo metu (ramiausiai mokantis) pasitaikys terminai *Referenz*, *Sprecher-Bedeutung* arba *linguistische Kompetenz*, tai jis juos pasigaus, kaip ir visus kitus.

Taigi grėsmė vokiečių kalbai, kaip vokiškai šnekančių filosofų bendravimo kalbai, į kurią šiandien norėjau atkreipti dėmesį, yra ta, kad iš tarptautinės bendravimo kalbos perimama ir klaidingai suvokietinama terminologija. Atsiradusi specialioji sąvoka perduoda ne tai, ką ji turėtų perduoti. Visas pavojingumas yra tas: jei jau įsibrovė, tai ir įsigali. O įsigali ne vien negraži vokiečių kalba, bet ir tai, kas skatina klaidingai suvokti, kas iš tikrųjų turima mintyje (ir vėliau sunkiai atitaisoma).

Atskira tema būtų neapsakoma galybė visokio pobūdžio anglicizmų, kurie iki juoko su ašaromis sudarko daug vokiškai – ar aš sakiau: vokiškai? – parašytų mūsų dalyko tekstų. Net ir žodžių daryba, ir sintaksė su nuožmumu iki sąmonės netekimo mėgdžioja anglų kalbą. Tezė jau „įsteigiama“ (*wird „etabliert“*), ir autorius visai nebežino, ar jis mąno, kad ji parengiama, pagrindžiama ar net įrodoma. *Facts about things* išnyra kaip faktai apie dalykus, ir jau vargu ar kam nors tai atrodo keista. Tarp *psychisch* (psichinis) ir *psychologisch* (psichologinis) dingo reikšmių skirtumai, atrodo, visiems laikams. O žodžiai ir posakiai, kuriais mes įprastinėje kalboje šnekame apie dvasinius fenomenus (pavyzdžiui, *Schmerz* – skausmas, *Hoffnung* – viltis, *Absicht* – ketinimas ir t. t.), dabar pamėgtai vadinami *mentales Vokabular* arba dar juokingiau – *mentalistentes Vokabular*. Tarsi tie paprasti žodžiai būtų būdingi anam rinktiniam supratimui, kuris vadinamas mentalizmu (*Mentalismus*). Kaip sakiau, visa tai ir dar daug daugiau panašių dalykų – jau kita sritis nei mano kalbamoji šiandien. Apie tokias dažniausiai piktinančias (bet turinio atžvilgiu retai opias) tendencijas šiandien aš specialiai nekalbėjau. Man buvo svarbūs ne anglicizmai, o prasmės praradimas ir iškraipymas.

Ne kiekvienas mano srities atstovas taip supranta padėtį. Kas labiausiai mane pritrėkia

TRUMPAI APIE AUTORIŲ

Andreas Kemmerlingas, gim. 1950 m., Miuncheno Liudwigo Maximiliano universiteto analitinės filosofijos profesorius. Jo darbai: monografija *Ideen*

– tam tikras abejingumas. Tikriausiai užsiauginome storą odą arba, ko gero, atbukome. Kas šiuo dalyku dar domisi, savame rate, progai pasitaikius, suraukia nosį. Jeigu aš savo seminare imu niršti dėl tokių nesąvokų (*Unbegriffe*) – nes jų gi negali suvokti – kaip *Sprecher-Bedeutung*, tai mano studentai paprastai būna mandagiai kantrūs; kartais pastebiu nežymų šypsni, kuriame nuoširdžiai pinasi atlaidumas su pasilinksminimu: „Ir vėl jam susimaišė protas“.

Vis dėlto viena mane stebina. Gal norima pabandyti filosofijoje nesivadovauti kalbos jausmu, tuo taip svarbiu pagalbininku filosofuojant. Žinoma, tai būtų baisus nuostolis, bet ne neįveikiamas. Tačiau jei kas nors filosofijoje nenori skirti didžiausio dėmesingumo viskam, kas susiję su sąvokomis, iš karto suklys. Arba pasijus ne savo rogėse. Patogus nejautrumas sąvokų niuansams yra tikriausias ženklas, kad neturi filosofinių gabumų. Ir jeigu toks aplaidumas sąvokų atžvilgiu prisiskins kelią net į filosofijos kalbą, taip tarsi nebūtų nieko svarbaus, tai atsiras grėsmė pačiai filosofijai. Įsivaizduokite, vokiškoje filosofijos terminologijoje pamažu ir vis labiau imtų vežėti tokios tamsuoliškumo ir nesusipratimų išgamos, kokias aprašiau. Filosofija tikrąja šio žodžio prasme tokia kalba vargu ar būtų įmanoma.

des Ichs – Studien zur Philosophie Descartes (1996). Daug straipsnių specialiuosiuose žurnaluose ir rinkiniuose.

Įteikta 2001 01 10